

Titul prezentovanej publikácie veľmi presne definuje predmet výskumu, ktorý v slovenskom vedeckom kontexte dodnes absentuje v komplexnejšom meradle. Jubilejný zborník z rovnomeného seminára usporiadaného roku 2014 Katedrou slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre je fundovaným pokusom o pokrytie jedného z bielych miest slovenskej literárnej vedy. V úvode jeho zostavovateľ konštatuje: „Aj keď táto publikácia nemôže nahradiť dôsledný a systematický výklad Bakošovho diela, dúfame, že každému, kto sa o takýto výklad niekedy pokúsi, poskytne veľa dôležitých informácií. Okrem toho budeme radi, ak naša práca aspoň sčasti prispeje aj k širšiemu bádaniu historických, kultúrno-spoločenských a metodologických aspektov modernej literárnej vedy na Slovensku“ (17 – 18).

Reflexia bádateľského prínosu významného literárneho vedca 20. storočia Mikuláša Bakoša (1914 – 1972) zahŕňa okrem teoretických štúdií renomovaných odborníkov a odborníčok zo Slovenska i Českej republiky aj podrobný a veľmi precízny bibliografický súpis Bakošových vedeckých prác, odborných prekladov, ako aj teoretických textov, venovaných výskumu jeho života a diela. Obraz vedca dokresľuje výber z korešpondencie, spomienkové materiály súčasníkov i nasledovníkov, dobové fotografie a rôznorodé ohlasy na vydanie knižného výberu teoretických prác ruských formalistov *Teória literatúry. Výber z formálnej metódy* (1941, 1971), vnímaného v istých obdobiach vývinu slovenskej spoločnosti veľmi kontroverzne.

Predslov *Magnetické polia literatúry a umenia a osamelý bežec M. B.* z pera dcéry Mikuláša Bakoša, známej divadelnej vedkyne Zuzany Bakošovej-Hlavenkovej, približuje nielen pre mnohých dnes neznáme zložité peripetie otcovho života a diela, pozoruhodné rodinné okolnosti i priateľské väzby, ale zhodnocuje aj jeho profesionálnu činnosť a sveto-

názorové postoje v premenách času. Málokto zrejme vie, že Bakošov otec bol slovenskej národnosti a matka nemeckej, že sa narodil v ruskej Odese za bývalého cárskeho režimu (1914) a jeho pôvodné meno bolo Nikolaj a že sa v detstve s rodičmi vrátil na Slovensko do otcovho rodiska (Turiec). Od mladých rokov prejavoval intenzívny záujem o literatúru, filozofiu a humanitné vedy, pri turbulentných zmenách politických režimov a štátnych ideológií v priebehu 20. storočia na Slovensku ho však nebolo vždy jednoduché v povolani literárneho vedca realizovať slobodne a nezávisle od spoločenských pomerov. Všetky Bakošove sestry neskôr žili v Nemecku, jedine on sa spolu so svojou rakúskou manželkou a piatimi deťmi usadil na Slovensku, resp. v bývalom Československu. Napriek nesúhlasu otca Bakoš vyštudoval literárnu vedu a estetiku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a vrhol sa do víru literárnej práce, už v gymnaziálnych časoch úzko spojenej s priateľom Klementom Šimončičom, ktorý neskôr emigroval do USA. Ich spoločný záujem o kultúru a umenie vyústil do pomaturitnej cesty po Francúzsku, ktorá predurčila Bakošovu neskoršiu príslušnosť k skupine slovenského básnického nadrealizmu (Štefan Žáry, Rudolf Fábry a i.), v ktorej s Michalom Považanom pôsobil ako teoretik avantgardy. Veľký význam malo jeho krátke nedokončené štúdium na Vysokej škole obchodnej v Prahe, nakoľko mladý Mikuláš Bakoš pobyt v metropole využil predovšetkým na kontakt s umeleckým a divadelným prostredím. Zásadným momentom však bolo jeho vtedajšie zoznámenie sa s Janom Mukařovským a *Pražským lingvistickým krúžkom* – Bakoša definitívne posunulo na pozíciu literárno-vedného štrukturalizmu. V osobnom styku s Romanom Jakobsonom si zároveň osvojil myšlienky ruského formalizmu, ktoré považoval za nevyhnutné teoretické podložie pre posilnenie exaktnosti v tom čase veľmi eklektickej slovenskej literárnej vedy.

Mikuláš Bakoš ako mnohostranný, interdisciplinárny humanitný vedec a zakladateľ Spolku pre vedeckú syntézu (1937) reagoval na podnety ruského formalizmu v zmysle metodologických a terminologických východísk vlastných vedeckých prác v oblasti slovenskej literárnej avantgardy, štrukturalizmu a historickej poetiky: *Vývin slovenského verša* (1939, prepracované 1949, 1966), *Problém vývinovej periodizácie slovenskej literatúry* (1944), *Problémy literárnej vedy včera a dnes* (1964), *Avantgarda 38* (1969), *Literárna história a historická poetika* (1973) a i. Svojím výskumom sa usiloval zvyšovať exaktnosť slovenského vedeckého myslenia, definovať predmet literárnej vedy, precizovať literárnovedné pojmy a kategórie, čím zásadne prispel k metodologickej kvalite literárnovedného prostredia v oblasti slovakistiky i výskumu a recepcie svetových literatúr.

Reflexia Bakošovho vedeckého myslenia, jeho nesporného prínosu pre oblasť modernej literárnej vedy 20. storočia je v našom kontexte nevyhnutná, odhliadnuc od niektorých jeho ideologických názorov a postojov, vynútených pravdepodobne nepriaznivými dobovými okolnosťami. S odstupom desaťročí a v duchu dnešného samozrejmeho vnímania slobody slova a vedeckého skúmania sa môžeme len dohadovať, nakoľko boli jeho niekdajšie dobovo vyhranené marxistické pozície skutočným vnútorným presvedčením a nakoľko dočasným, nedobrovoľným ústupkom pod existenčným tlakom, z obavy o rodinu. Napokon Bakoš sám o sebe vždy hovoril ako o ľavičiarovi, čo vysvetľuje aj jeho blízkosť k umeleckej avantgarde, ktorej konštruktivistická línia bola vždy spoločensky a politicky angažovaná.

Vedecké ambície Bakoš zaintegroval nielen do koncepčného podložja vlastných vedeckých prác, realizoval ich aj ako zakladateľ a prvý riaditeľ Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV (1964 – 1972). Na nezvyčajnú silu jeho osobnosti, intelektu a tvorivosti si dodnes spomínajú mnohí z vtedajších aspirantov. Ladislav Franek, ktorý sa ako mladý vedec formoval pod Bakošovým vplyvom, sa práve tejto témy dotýka v štúdiu *Slovenská*

literárna veda a Mikuláš Bakoš. Konštatuje, že zhodnotiť prínos a mimoriadne široký ohlas jeho vedeckého odkazu stojí pred súčasnou literárnou vedou ako neľahká úloha. Podnety jeho originálneho a kritického myslenia prirovnáva k inej významnej osobnosti slovenskej literárnej vedy 20. storočia, romanistovi Jozefovi Felixovi, Bakošovmu rovesníkovi a kolegovi. Podľa Franeka sa Bakošova mnohostranná osobnosť a jeho vedecký záber realizovali počas 20. storočia vo viacerých etapách i rovinách literárnej vedy či humanitných vied. V 30. rokoch sa zoznamoval s koncepciami ruskej formálnej školy, ktoré sa v prekladoch do slovenčiny (antológia *Teória literatúry. Výber z formálnej metódy*, 1941, 1971) usiloval sprostredkovať slovenskému vedeckému prostrediu s cieľom zexaktniť dovedy pozitivisticky a esejisticky zameranú literárnu vedu. Možno povedať, že podnety ruských formalistov, ktorí sa primárne sústredili na štrukturálnu analýzu literárneho diela a výstavbové momenty umeleckého textu bez väčšieho záujmu o spoločenské, ideologické či historické pozadie jeho vzniku, ovplyvnili Bakošovo celoživotné vedecké smerovanie (už v 30. rokoch v jednej z ťažiskových prác *Vývin slovenského verša*, 1939). V dramaticky sa meniacich politických režimoch a ich protichodných ideologických stanoviskách v priebehu 20. storočia na Slovensku bol Bakoš nútený neraz obhajovať myšlienky formalistov a ich nesporný význam pre úroveň slovenskej literárnej vedy, čo sa odrazilo aj na dobovej recepcii a osudoch spomínanej antológie. Za prvej Československej republiky boli u nás formalisti odmietaní ako „sovietski autori“, hoci, ako sám Bakoš píše, vo svojej vlasti boli marxistickou literárnou vedou tvrdo kritizovaní a prenasledovaní. Za vojnového ľudáckeho režimu, keď bola antológia stiahnutá z obehu, musel Bakoš čeliť útokom namiereným proti zaradeniu textov od autorov židovského pôvodu, predovšetkým Jakobsona, s ktorým výber z formálnej metódy pripravoval a ktorý pred nastupujúcim fašizmom v Európe emigroval do USA. Po druhej svetovej vojne a postupnom ovládnutí vedeckého prostredia komunis-

tickou ideológiou boli u nás ruskí formalisti striktno odmietaní ako priekopníci imanentného skúmania literárneho diela bez pozornosti k jeho ideologickému a sociologickému významu.

V 30. až 40. rokoch minulého storočia Bakoš zároveň upriamuje pozornosť na teoretické otázky literárnej avantgardy, podobne ako ruskí formalisti, ktorí svoje teoretické koncepcie v prvej etape pôsobenia utvárali v úzkom vzťahu s poetikou ruského futurizmu začiatku 20. storočia (predovšetkým s dielom Velemira Chlebnikova a Vladimíra Majakovského). Bakošov bytostný záujem o európsku, najmä francúzsku avantgardu (André Breton, Louis Aragon), sa pretavil aj do teoretickej reflexie oneskorene sa vyvíjajúceho slovenského nadrealizmu. Podieľal sa na príprave programového zborníka avantgardnej poézie *Áno a nie* (1938), svoje skúsenosti neskôr zhrnul v antológii *Avantgarda 38* (1969), predovšetkým v úvodnej štúdii *O pojme umeleckej avantgardy*.

Na formovanie vedeckých postojov mladého Bakoša mal okrem Jakobsona významný vplyv aj už spomínaný český štrukturalista Mukařovský, ktorý v rokoch 1930 – 1937 pôsobil na Slovensku, kde na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave viedol Estetický seminár. Zaujímal sa o oblasť slovenskej vedy, kultúry a umenia a taktiež o svojich študentov (medzi nich patrili aj Bakoš), ktorých viedol k analytickému a exaktnému mysleniu. Reflektoval myšlienky ruských formalistov, no predovšetkým rozvíjal teoretické pozície štrukturalizmu pri skúmaní literárnych a dramatických textov, filmových i výtvarných diel. Od tých čias oboch vedcov spájalo hlboké priateľstvo, intenzívne kontakty a dlhoročná spolupráca. V štúdii *Jan Mukařovský a Mikuláš Bakoš* jej autor Ondřej Sládek konštatuje: „Značný podíl na tom mělo nejen to, že oba měli živý zájem o vědu a umění, ale také skutečnost, že co se týče typu osobnosti, byli si do jisté míry velmi podobní. Oba byli přísní racionalisté, oba se kriticky stavěli vůči jakékoli nepromyšlenosti, nedůslednosti a nesystematičnosti, a to jak ve vědě, tak v životě“ (65).

V štúdii *Současnost strukturalizmu* Tomáš Hoskovec upozorňuje na aktuálnosť podnetov štrukturalizmu pre modernú literárnu vedu, ktoré však treba reflektovať historicky adekvátne ako program formulovaný v istej dobe a prostredí v spojení s konkrétnymi vedeckými osobnosťami. V Čechách to bol predovšetkým spomínaný Mukařovský a na Slovensku Bakoš, ktorí postavili interpretáciu umeleckých textov, resp. celých dobovo kanonizovaných textových korpusov na skúmaní ich štruktúry ako stretu výrazu a obsahu, a zároveň na ich zasadzovaní do teoretického a literárnohistorického systému: „Objektivita strukturalizmu spočívá v tom, že každou interpretaci pojímá jako strukturální rozbor celku, a to rozbor s nadindividuální závazností uvnitř jistého historicky daného kolektivu, vázaného jistým souborem norem a hodnot“ (58).

Bakošovo nadväzovanie na podnety ruského formalizmu a českého štrukturalizmu a jeho vysoká schopnosť vedeckého myslenia a zovšeobecňovania vyústili v 60. rokoch do nového okruhu teoreticko-metodologických a historiografických otázok. V ťažiskovej práci *Literárna história a historická poetika* (1973) sa usiluje o vytvorenie koncízneho systému literárnej vedy na báze exaktnej terminológie. Pomenúva ho pojmom historická poetika, ktorý uplatňoval tak vo vzťahu autora a textu, slohového vývinu a žánrovo-druhovej diferenciacie, ako aj v oblasti synchronných a diachrónnych aspektov literárneho procesu, modernej komparatistiky, medzikultúrnej výmeny a literárnej komunikácie. Anna Valcerová v príspevku *Aktuálne hodnoty diela Mikuláša Bakoša* konštatuje, že Bakoš vo svojich prácach syntetizoval výsledky ruskej formálnej školy a českého literárnovedného štrukturalizmu. Vyzdvihuje jeho nesporný prínos v oblasti verzólogie, predovšetkým v diele *Vývin slovenského verša* (1939), kde zdôraznil, že organizujúcim momentom veršovej štruktúry je akustická rovina, na ktorú sa napája zvukový i grafický aspekt, a napokon významová zložka básnického textu ako určujúca (na rozdiel od klasicistického stopovo organizovaného a časo-

merného verša). Podobne ako predstaviteľa ruského formalizmu (Boris Tomaševskij, Jurij Tyňanov, Roman Jakobson) označuje Bakoš rytmus za základný organizujúci činiteľ poézie, ktorý preniká všetkými zložkami verša, determinujúc tak ich vzájomný pomer (na Slovensku na jeho výskumy nadviazala Nora Krausová, Viliam Turčány a i.). Výskumom sylabotonickej podstaty básnického diela slovenskej štúrovskej generácie, P. O. Hviezdoslava, poézie slovenského realizmu, symbolizmu i povojnovej tvorby Bakoš významne prispel k vzniku modernej slovenskej fonológie, opierajúcej sa o výskumy českého verša v práci Jakobsona *O češskom stiche* (1923, neskôr *Základy českého verše*, 1926).

Verzologickým výskumom Bakoša venuje pozornosť aj Martin Štúr v štúdiu *Prvé vydanie Vývinu slovenského verša od školy Štúrovej v dejinách vedeckého, umeleckého a filozofického myslenia na Slovensku*. Uvedené dielo vníma ako prácu zásadného významu pre literárnu vedu, teóriu a prax historického vývinu verša, v mnohom anticipujúcu metodológiu humanitných disciplín, predovšetkým semiotiky, estetiky a lingvistiky. Žiaľ, tento potenciál bol vo vedeckom vývine samotného autora i slovenskej vedy a kultúry v autoritárskych obdobiach spoločnosti (klerikálny štát, komunistický režim) potlačovaný a ideologicky deformovaný. Štúdia poukazuje na fakt, že historické okolnosti vzniku diela (relatívna prosperita a demokracia prvej Československej republiky) boli pre rozvoj literatúry a vedy priaznivé, preto mohol Bakoš pomerne slobodne reagovať na podnety ruského formalizmu, pražského štrukturalizmu a Viedenského krúžku. Jeho scientistický prístup mu dovoľoval uvažovať vedecky i historicky, vecne a objektívne zhodnotiť verš štúrovskej generácie, založený na ľudovej tradícii a z poetického i vývinového hľadiska poukázať na zmeny metra a rytmu slovenského básnictva z nadhľadu svetového i domáceho verzologického myslenia až k jemu azda najbližšej avantgardnej nadrealistickej poézii.

Róbert Gáfrík v úvahe *Mikuláš Bakoš a osud ruského formalizmu na Slovensku*

mapuje zložitú reflexiu formálnej školy v prostredí slovenskej literárnej vedy 20. storočia, kde potrebu scientistickej orientácie výskumu presadzoval práve Bakoš. Dramatické peripetie dobového vnímania Bakošovho moderného uvažovania o literatúre poznačili jeho vedeckú osobnosť a v konečnom dôsledku mali dosah i na jeho zdravie a predčasný odchod. V súvislosti s recepciou ruského formalizmu však zanechal množstvo zásadných impulzov pre slovenskú verzológiu a poetiku, literárnu historiografiu a moderné porovnávacie štúdiá.

Eva Tkáčiková v príspevku *K textologickým iniciatívam Mikuláša Bakoša* reflektuje situáciu v slovenskej literárnej vede v období krátko pred druhou svetovou vojnou a po nej, keď na bratislavskej univerzite postupne vyrastala nová generácia literárnych vedcov, ktorá sa koncom 30. rokov začala hlásiť k modernejším teóriám, najmä k českému štrukturalizmu a ruskej formálnej škole (Mikuláš Bakoš, Michal Považan, Klement Šimončič). S iniciatívou presadzovania nevyhnutnosti medziodborového výskumu sa v rámci Spolku pre vedeckú syntézu usilovali prostredníctvom literárneho morfologizmu a štrukturalizmu „diskvalifikovať idealistickú metafyziku hegelovského historizmu a vtedy v podstate amorfný pseudopozitivismus“ (98). Tieto názory prezentoval predovšetkým Bakoš v programovej štúdiu *K rozvoju slovenskej literárnej histórie* (1938) a v známej úvahe *Problém vývinovej periodizácie slovenskej literatúry* (1944), kde ponúkol štrukturalistickú víziu typológie jednotlivých historických období, postavenú komplexne vo vzťahu k estetickému špecifickému literárnych diel. Po roku 1948 bola však táto tradícia násilne prerušená nastupujúcou politickou mocou a ňou požadovanou jednostrannou ideologickou orientáciou literárnovedných výskumov. V roku 1950 bola pri Literárnovednom ústave Slovenskej akadémie vied a umení zriadená tzv. Textologická komisia, ktorá vypracovala *Návrh zásad pre vydávanie tlačených pamiatok slovenskej literatúry*. Svoje výhrady k nim Bakoš neskôr zhrnul v štúdiu *K vývinu slovenskej textológie v poslednom*

desaťročí (1960), kde textológiu označil za plnohodnotnú literárnovednú disciplínu v zmysle hlbšieho skúmania špecifických procesov literatúry a historicky chápanej estetickéj analýzy.

Jubilejný zborník, venovaný životu a vedeckému odkazu Mikuláša Bakoša, analyzuje nielen jeho vzťah k teoretickým názorom ruského formalizmu a českého štrukturalizmu, ale aj nesporný prínos pre oblasť slovenskej básnickej avantgardy, verzológie a textológie. Za rovnako dôležitú oblasť Bakošových výskumov autori štúdií označujú jeho historiografické práce, obsiahnuté predovšetkým v diele *Literárna história a historická poetika* (1973), kde postihol zložitú dynamickú štruktúru literárneho procesu, ktorej základ tvoria literárne prúdy, smery, žánrové formy a faktory ich dobovej výmeny. Nitrianska publikácia fundovane zhodnocuje zásadné podnety Bakošovho uvažovania pre modernú literárnu vedu 20. storočia v duchu

pluralitnej vedeckej koncepcie – *historickej poetiky*, ktorú chápal ako syntézu štruktúrného a historického prístupu k literárnym javom (prepojenie synchronného a diachrónneho aspektu vo výskume literatúry, otázky periodizácie literárneho procesu a významu umeleckého kánonu). Bakošov široký interdisciplinárny prístup k ťažiskovým oblastiam literárnej vedy (metodologické koncepcie výskumu, terminologické aspekty) vo významnej miere umožnili vybudovať exaktné teoretické predpoklady pre podobu súčasnej literárnej vedy integráciou postupov viacerých humanitných disciplín. Výsledkom ďalšieho výskumu Bakošovho diela by preto mala byť komplexná reflexia ruského formalizmu, jeho metodologického prínosu pre slovenské literárnovedné prostredie na základe hĺbkovej analýzy vedeckých prác Mikuláša Bakoša a ich domácej a medzinárodnej recepcie.

SOŇA PAŠTEKOVÁ

JANKA KAŠČÁKOVÁ: Katherine Mansfieldová. Medzi dvoma svetmi

Ružomberok: Verbum, 2015. 154 s. ISBN 978-80-561-0282-4

Dlhoročný záujem Janky Kaščákovovej o tvorbu Katherine Mansfield (1888 – 1923), anglickej autorky novozélandského pôvodu, vyústil do vydania syntetickej monografie *Katherine Mansfieldová. Medzi dvoma svetmi* (2015). Kniha predchádzal výber zo spisovateľkinej tvorby *Nerozvážna cesta a iné poviedky* (2013), obsahujúci sedemnást' próz, ktoré dokumentujú hlavné témy a etapy jej písania. Obe diela, pôsobiace aj vizuálne ako komplementárna dvojica, vytvárajú jednotlivo i ako celok dôstojnú platformu pre slovenskú recepciu jednej z kľúčových prozaičiek anglickej moderny, inovátorky poviedkového žánru. Treba konštatovať, že napriek vzrastajúcej popularite v anglofónnom svete, ale aj vo Francúzsku, Taliansku či Maďarsku a dlhej tradícii prekladov v Českej republike pôsobí prítomnosť K. Mansfield na Slovensku stále iniciačne. Monografistka ponúka jej profil ako komplex pretínajúcich sa súradníc,

ktorých epicentrom je síce autorkino dielo, ale v širšom rádiu prináša množstvo relevantných informácií o anglickej moderne, dobovom kultúrnom svete, umení a literárnej praxi. Kaščáková napríklad poukazuje na spisovateľkine mnohorozmerné dotyky a prieniky s tvorbou tých umelcov, ktorí sú recepčne viac známi (V. Woolf, T. S. Eliot, D. H. Lawrence a iní), aby následne nasvietila tie znaky autorkinho diela, ktoré sú priekopnícke a svojbytné.

Kaščákovovej metóda písania nesie v mnohom stopy anglofónnej literárnej vedy. Na rozdiel od štrukturalistickej tradície, ktorá doposiaľ výrazne ovplyvňuje tvorbu slovenských literárnych vedcov, nie je dôraz dominantne koncentrovaný na dielo a jeho štruktúru; priestor knihy sa veľkorysejšie núka aj biografickým a kontextovým súvislostiam a anekdotám. Táto črta odľahčuje Kaščákovovej rukopis, nepôsobí však lacno,